

Svar till Hedberg-Mehlmann

Hedberg och Mehlmann menar att min kritik förfelar målet, eftersom jag förespråkar en enligt dem olämplig metod för undersökningen. De hävdar att jag utgår ifrån en "historisk produktionsfunktion", medan deras metod innebär någonting helt annat. I själva verket gör den inte alls det.

Vad det gäller är att försöka bilda sig en uppfattning om hur mycket arbetskraft som det i framtiden kommer att gå åt inom bankväsendet vid en viss grad av datorisering. I botten på sådana prognoser måste man lägga antaganden om hur mycket arbetskraft som går åt för en viss volym, alltså hur produktionsfunktionerna ser ut och kan komma att förändras.

En uppfattning om funktionerna kan man få på basis av erfarenheter av hur datatekniken hittills har påverkat bankerna. Sådana erfarenheter kan också gälla teknik som hittills bara tillämpas i

ringa skala, endast i andra branscher, i andra länder el dyl. Allt detta är historiska undersökningar i den meningen att vi studerar någonting som har hänt, som vi har erfarenhet av. Så har också författarna gått till väga när de gjort sina intervjuer, dvs de har frågat vilka typer av datateknik de intervjuade tror kommer till mer allmän användning och hur samsättningen kan komma att påverkas av detta.

Som framgår av vad författarna säger om vilka datateknikförändringar de tänker sig kan bli aktuella, laborerar de hela tiden med teknik som vi har erfarenhet av. Det finns alltså historiska data att utgå ifrån (sid 15 ff).

Det enda alternativ som jag kan finna till en "historisk" arbetsmetod är ett fritt fabulerande, men jag har litet svårt att

* Bo Hedberg är professor vid Arbetslivscentrum. Manlyn Mehlmann är verksam vid Statskonsult.

tro att författarna vill hävda att det är på det viset de har burit sig åt.

I sin replik uppehåller de sig utförligt vid en modellbank, som de säger sig ha använt vid kalkylerna rörande datoriseringens effekter. Det är en naturlig och av ekonomer välkänd arbetsmetod. Det är emellertid tråkigt att författarna i sin skrift inte har lämnat någon redogörelse för hur denna modellbank är konstruerad. Jag har faktiskt inte ens lyckats finna ordet.

Skall man räkna ut datoriseringens effekt på antalet arbetstillfällen, måste man givetvis också veta hur stor den volym är som bankerna skall hantera i framtiden. I den nu aktuella rapporten utgår författarna från "en årlig volymtillväxt i bankerna med 6-8% (exkl räntennettot) i löpande penningvärde" under 80-talet (sid 9).

Det är intressant att författarna nu säger att de i nästa rapport tänker laborera med en mängd olika antaganden beträffande volymutvecklingen. Detta måste givetvis betyda att de också kommer fram till andra uppskattningar av datoriseringens inverkan på antalet arbetstillfällen.

De elementära felen är det allvarliga

Själva kärnpunkten i min kritik var att på de punkter, där jag hade möjlighet att kontrollera rapportens uppgifter, visade det sig att författarna gjort sig skyldiga till elementära fel. De kunde inte skriva av rätt, de kunde inte summera rätt, de föreföll helt omedvetna om källkritiska problem osv.

Jag kan nu konstatera att författarna inte på en enda punkt bestrider de anmärkningar som jag framfört. Det enda de säger är att min kritik gäller "knappa två sidor av vår rapports 38".

I mitt inlägg berörde jag utsagor från författarna som står på sidorna 6, 8, 9, 11, 12, 13 och 17. I det senare fallet berör anmärkningarna hela den prognos som redovisas.

En mycket stor del av författarnas utsagor är av den arten, att det inte är möjligt att kontrollera dem, eftersom författarna inte redovisat material och be-

räkningsmetoder. Det finns emellertid fler exempel än dem jag redovisat.

Jag ber sålunda att få hänvisa den intresserade läsaren till sidorna 13 och 14, där författarna beräknar effekten på sysselsättningen av en framtida arbetstidsförkortning. Det finns ingen redogörelse för hur de har räknat, men åtminstone jag har inte lyckats få uträkningen att gå ihop med något känt räknesätt. På sidorna 30-32 försöker de specificera effekten av nya tjänster på sysselsättningen. När de på sidan 32 skall summera sammanhanget, visar det sig att de inte kan hålla reda på sina egna siffror utan det uppstår ett fel på sammanlagt 400 personer.

På en mängd punkter där man kan kontrollera undersökningen, visar det sig alltså att uppgifterna är behäftade med fel. Under sådana omständigheter finns det tyvärr anledning anta att bristerna inte är mindre på de punkter, där resultaten inte kan kontrolleras. En sådan utredning kan inte läggas till grund för en seriös diskussion.

Grovt fel även i repliken

Till min stora förvåning har författarna även i sin replik gett prov på den ovan påtalade bristen på förmåga till enkelt vetenskapligt hantverk.

I sin rapport (sid 13) hävdar författarna att under "första hälften av 70-talet" volymen i bankerna ökade med 100 procent, medan samtidigt antalet anställda ökade med 25 procent.

I min kritik konstaterade jag för det första att volymmåttet, balansomslutningen, var olämpligt och dessutom leder till en överskattning av ökningen i arbetsvolym. Det hänger ihop med att under 70-talet bankernas balanser påverkas av en stark ökning av fordringar och skulder gentemot utländska banker.

För det andra utredde jag varför författarnas uppgifter om antalet anställda var otillfredsställande.

Jag gör sedan ett räkneexempel för att visa hur viktigt det är att ordentligt ta reda på hur det ligger till och konstaterar att en sådan undersökning skulle kunna visa att det förhöll sig på precis motsatt

sätt mot vad författarna tänker sig, att alltså volymen faktiskt hade ökat långsammare än antalet anställda. Jag slutar emellertid med att säga att jag "inte för ett ögonblick (vill) påstå att det här sättet att se saken är det rätta", utan att jag bara velat peka på "vikten av att verkligen ta reda på hur det egentligen ligger till".

Författarna hänvisar nu till en undersökning av professor Revell, som skulle styrka deras resultat. Enligt den undersökningen skulle den årliga tillväxten "i affärsvolymen i svenska banker under perioden 1968-1977 (uppgå) till 4,81 procent och tillväxten av personalstyrkan till 0,83 procent per år under samma tidsperiod".

Läsaren kan nu för det första göra den reflektionen, att på fem år 4,81 resp 0,83 procent blir 26,5 resp 4,2 procent. Det stämmer alltså inte särskilt bra med författarnas 100 resp 25 procent.

Går man så till källan finner man att uppgifterna har hämtats från texttabeller på sidorna 130 respektive 98.

Läser man sedan innantill kan man för det första konstatera att uppgiften om tidsperioden är fel. För volymökningen är tidsperioden 1969-77 och för antalet anställda 1970-77.

För det andra finner man till sin häpnad att de av författarna citerade uppgifterna endast avser affärsbanker, medan författarnas rapport handlar om hela bankväsendet.

I professor Revells utmärkta undersökning finns emellertid källmaterialet ordentligt redovisat i en statistisk bilaga. Sverige redovisas på sidorna 272-280.

På basis av tabellerna i bilagan kan man räkna ut att enligt Revells material ökade under perioden 1970-77 (det är bara för den perioden det finns uppgifter för båda tidsserierna) affärsvolymen (*volume of business*) för hela bankväsendet med 2,1 procent per år och antalet anställda också med 2,1 procent per år.

Professor Revells undersökning handlar om utvecklingen av bankernas räntemarginaler och kostnader. I det fallet är det naturligt att mäta volymen med balansomslutningen, vilket är vad han

gör. Författarnas frågeställning är emellertid en helt annan.

Med tanke på vad jag tidigare anfört rörande den överskattning av volymutvecklingen, som man får i detta sammanhang om man använder balansomslutningen, förefaller det därför som professor Revells undersökning faktiskt skulle tyda på att antalet anställda ökat mer än arbetsvolymen. Jag vill emellertid starkt betona att det krävs ett samvetsgrant och seriöst forskningsarbete innan man kan dra några säkra slutsatser. En sådan undersökning skulle dessutom visa att sammanhangen är mycket mer invecklade än författarna föreställer sig.

Prognosunderlaget bör publiceras

I sin utredning påstår författarna att de vid sina kontakter med bankernas dataexperter "fått klara bekräftelser på att våra siffror totalt sett är rimliga och realistiska" (sid 6).

Som framgår av min artikel gjorde vår datachef en enkel koll med de banker som lämnat uppgifter till utredarna och fann därvid att vad han fick höra inte alls stämde med vad som står i rapporten. Jag konstaterade därför att utredarnas framställning föreföll att vara "grovt missledande" på denna centrala punkt.

Utredarna svarar inte på detta utan förklarar att deras händer är bakbundna, eftersom bankerna begärt att uppgifterna skall behandlas med sekretess.

Det är naturligt att bankerna har gjort det. De är givetvis inte intresserade av att mera i detalj tala om för andra banker vilka datoriseringsplaner de har. Datoriseringen är ett viktigt konkurrensmedel, eftersom den ger möjlighet att skapa nya och bättre produkter.

I april skrev utredarna till uppgiftslämnarna i bankerna och sände över sina minnesanteckningar från intervjuerna för att få dem kontrollerade. De skrev samtidigt att de "upptäckt att det vore förnämligt att få svart på vitt beträffande ett antal prognossiffror. Vi bifogar därför en enkel fyllerisida där vi hoppas att du (eller någon medarbetare) kan skriva ner siffror om nuläge och framtid". Det rör sig om en tabell, där man skall fylla i

uppgifter om antal kontor, kassor, kon-ton, anställda, terminaler, datorer etc för 1980, 1985 och 1990.

Här finns alltså de prognoser som bankernas egna experter har gjort rörande utvecklingen av antalet anställda under 80-talet. Jag har frågat uppgiftslämnarna om de har något emot att lämna ut de insända prognoserna över antalet anställda till offentligheten. Det har de inte, och jag har fått del av dessa uppgifter, som enligt författarna skulle stämma så bra med vad som sägs i rapporten.

Jag sa i mitt inlägg att författarnas framställning föreföll "grovt missledande". Sedan jag nu haft tillfälle att mer i detalj ta del av precis samma material som författarna fått, förefaller detta uttryckssätt alltför svagt. Resultatet av granskningen ter sig häpnadsväckande.

Det skulle föra alldeles för långt att här mer i detalj redogöra för svaren respektive frånvaron av sådana. Jag vill emellertid uppmana författarna att publicera de prognoser över antalet anställda som de fått från Handelsbanken, S-E-banken, PKbanken, Götabanken, sparbankerna, föreningsbankerna och provinsbankerna. Detta bör ske namnvis per uppgiftslämnare. Det finns ingenting som

hindrar att så sker. Jag vill i det sammanhanget erinra författarna om att de i en signerad artikel i *Dagens Industri* av den 9 oktober angivit att de fått prognoser av det här slaget från "alla banker utom en", varför deras uppgifter var "väl förankrade i bankvärlden".

Helt fel?

Avslutningsvis är författarna upprörda över att denna tidskrifts redaktörer i ingressen till min artikel har skrivit att "datoriseringen i bankerna under 80-talet kommer att leda till ett mycket stort bortfall av arbetstillfällen". Detta är "helt fel" säger de.

Jag har litet svårt att förstå upprördheten. Redaktörerna har ju bara sammanfattat det direktcitrat från författarna som finns med i min artikel. Av det direktcitratet framgår det att "beräkningarna stannar på... en minskning ... med uppemot 11.000 arbetstillfällen".

Det är bara om författarna tycker att ett bortfall av cirka en tredjedel av arbetstillfällena inte är ett "mycket stort" bortfall, som jag kan förstå deras indignation.

Jan Wallander*

* Fil dr Jan Wallander är styrelseordförande i Handelsbanken.